

*Тетяна
Чайка*

БЕСІДИ З КРИМСЬКИМ Час учнівства¹

...Час ученичества — он в жизни каждой
Торжественно-неотвратим.

Марина ЦВЕТАЕВА

З усього багатогодинного інтерв'ю з Сергієм Борисовичем цей фрагмент є для мене чи не найбільш проблемним. Так було і тоді, коли я вперше це від нього почула, так є і тепер, коли Сергія Борисовича з нами вже нема, — на відстані часу, сповненого для мене роздумів про нього. Напевно, серед нас є ті, хто вважає себе учнями Сергія Борисовича чи хотів би себе такими вважати. А от виявляється, що все не так просто. Проте цей сюжет, на мою думку, не є приводом для непорозумінь і суперечок, а радше спонукає до власних наших роздумів про час, про самих себе, про тих, «із кого» ми виростили, і про тих, для кого ми самі стали вчителями, — або не стали. Роздумів так само прискіпливих і чесних, як у Сергія Борисовича Кримського.

Тетяна Чайка: Сергію Борисовичу, коли і як розпочався ваш час учнівства? Ким були ваші перші вчителі?

Сергій Кримський: Цей час розпочався серед книжок, і першим моїм «вчителем» стала бібліотека. Вчитися в школі попервах я не міг, я школу не витримував через абсурд. І що ж я робив — це було

¹ Попередні публікації рубрики «Доторк» див.: Філософська думка. — 2009. — № 3. — С. 140—145; 2011. — № 1. — С. 128—145; № 2. — С. 86—92; № 3. — С. 103—111.

одразу після війни, тоді ніякого порядку не існувало, — я записувався до якоїсь школи і не ходив туди на уроки. На кінець чверті я все ж приходив і відповідав одразу з усіх предметів, і мені немовби рису підводили. Тоді можна було так. Якось я довідався, що на Жилинській (до речі, я зараз близько там живу) з'явився історик такий, трохи схибнутий і працює у школі вчителем. І от я почав ходити до тієї школи просто заради гумору. Він прийшов до нас у клас (я тоді був восьмикласником), і перша його заява була така: «Добридень, товариші! Я Конишев, комуніст, я трохи на товариша Леніна схожий. Він так само, як я, гаркавив і був такий самий на зріст». А потім цей Конишев розповідав, як він брав Київ: «Праворуч стоїть Ватутін, ліворуч — я й інші генерали. Ватутін питає: “Як, хлопці, будемо Київ брати: в лоб чи в обхід?” Генерали кажуть: “в обхід”, а я кажу: “в лоб!” “Правильно, товаришу Конишев, бери човен, бери людей, беріть його в лоб”. Пістолети тут, пістолети там, а з боків і поготів. Обв'язався гранатами, хочу під танк кидатися. Аж підходить до мене комісар, кладе руку на плече і каже: “Не кидайся, товаришу Конишев, ти ще знадобишся Радянській владі”». От такого гатунку було навчання. От такі речі я у школі чув, і це відповідало моєму поняттю абсурду.

Що ж я робив? Я проводив цілі дні в бібліотеці, тим паче що вона була навпроти мого дому. Там був завідувач читальною залогою, Федір Федорович Запеченко, людина аристократичного походження, з роду Милорадовичів. Після війни Федора Федоровича переслідували, тому що він за часів окупації у Києві був; до речі, він тоді врятував книжковий фонд цієї бібліотеки. І ось, цей чоловік став мене опікати, пускав мене до книгосховища. Я приходив до бібліотеки, у книгосховище, переді мною — стоси книг, полиці й такі сходи навскісні. І от я розпочав знизу доверху, навскоси, по діагоналі проходити, прочитуючи практично все, що надibuвав. І це були мої університети, замість школи. Ось ця бібліотека стала для мене школою, це книгосховище, де ти сам лазиш усюди, сам немовби видобуваєш це знання. Це було дуже важливо.

Т. Ч.: До філармонії ви тоді теж ходили? А як ця звичка народилася?

С. К.: Це народилося цілком природно, із самого дитинства. Як я вже казав, моя мати за освітою — піаністка. Ну, іще я по музеях ходив сам. Отака була моя освіта. На жаль, і школа, і університет, про який оповідь окрема, стали для мене школою абсурду.

Т. Ч.: Сергію Борисовичу, а окрім бібліотеки ви когось вважаєте своїм першим учителем?

С. К.: Ні, у мене не було вчителя. Такої не було людини. Були у мене вже в дорослому, сформованому стані люди, з яких я брав приклад або навчався від них, як-от той самий Сильвестров, Леонід Аркадійович Клужнін — алгебраїст дуже відомий, потім він багато років завідував кафедрою

алгебри в Парижі. Інтелігентна дуже людина, я від нього, звичайно ж, багато чого навчився.

Т. Ч.: Це вже пізніше?

С. К.: Це вже зовсім згодом, це десь ближче до моїх сорока років.

Т. Ч.: А може, була якась книга в дитинстві, котра стала для вас, ще до Гегеля, таким собі вектором тяжіння?

С. К.: До Гегеля вектором тяжіння були головню книжки Жюля Верна: «Таємничий острів» ...

Т. Ч.: Книжки були вдома? Вдома була бібліотека?

С. К.: Так, удома була бібліотека. Батько чомусь захоплювався академічною серією. У нас вдома вся академічна серія була довоєнна. Знаєте, Дефо і таке інше.

Т. Ч.: А ось із шкільних учителів хтось відігравав важливу роль у вашому житті?

С. К.: Ні, ніколи. Ці люди були для мене цілком альтернативні.

Т. Ч.: А друзі? Був у вас друг дитинства, друг серця?

С. К.: Це не одна людина була. Коли я у Києві зорганізував науково-технічне товариство, у мене було коло дуже близьких друзів — четверо-п'ятеро людей. Все це хлопці дуже талановиті, дуже цікаві, допитливі. Потім один із них, Семен Ладанов, досяг рівня майже геніального конструктора. Він згодом емігрував до Америки й там видатним авіабудівником став. Другий, Юра Фіалков — хімік, член-кореспондент Академії наук, така собі дуже серйозна і талановита людина. Був тоді дуже близьким моїм другом художник Рома Пружанський, він відіграв велику роль у моєму знайомстві із живописом, через те що він сам писав. Він дуже цінував і глибоко знав мистецтво...

Т. Ч.: Це все київські ваші друзі?

С. К.: Це все київські. Рома помер уже — вони майже всі померли.

Т. Ч.: Сергію Борисовичу, а тепер про Ваших учнів. Чи вважаєте Ви когось своїми учнями?

С. К.: Ні, у мене — заборона на такі почуття. Заборона просто на таке...

Т. Ч.: Заборона на почуття вчительства?

С. К.: На таке почуття, щоби когось вважати учнем своїм. Заборона просто, заборона. І я знаю, в чім річ, чому заборона.

Т. Ч.: Розкажіть.

С. К.: Тому що — педагоги це добре знають — настає період, коли твій учень починає тебе ненавидіти. Ти йому нав'язуєш свої думки! Ти заважаєш йому рухатися самостійно — навіть якщо це йому корисно було б. Крім того, він не розуміє, чим мусить платити за це. Коли на рівних — він мені щось каже, я йому відповідаю, питання, відповіді або ще щось, а коли ти на нього однобічно дієш — це викликає спротив. Я знаю, я просто емпірично

знаю, що трапляється: просто виникає ненависть до вчителя. Цього наша педагогіка не враховує. Ненависть. Тому нікого не можна вважати своїм учнем. Мені — вважати. От він сам може вважати, а я не можу, це не добре з мого боку було б. Це дратує людей, коли сказати, що це — мій учень.

Т. Ч.: І Ви це відчули як учитель?

С. К.: Так, так, як учитель.

Т. Ч.: А все ж таки, досвід хоч якогось учнівства у вас є?

С. К.: Є досвід... Так, учнівства в якійсь такій специфічній формі. Це досвід впливу якогось...

Т. Ч.: Так. Я ж маю на увазі не просто навчальний досвід.

С. К.: Розумієте, як виходить. Виходить, що коли починаєш дуже прискіпливо ставитися до того, що ти думаєш, то виявляється: а-а, насправді-то ініціював це хтось інший — не те, щоб тобі підказали цю думку, вона твоя, але вона в тебе виникла під час бесіди з якоюсь іншою людиною. Це вона, ота людина, її ініціювала. Розумієте, як? Ти не повторюєш чиюсь думку, ти винайшов її сам, але вона ініційована іншим. І якщо так думати, то виявиться, що майже все, що у тебе є, ініційоване іншими людьми.

Т. Ч.: А от ви знаєте, я зіткнулася зараз із тим, що деяка частина сучасної молоді дуже боїться того, щоб ставати, як вони кажуть, автодидактами.

С. К.: Що ви маєте на увазі?

Т. Ч.: Ну, розумієте, от вони чомусь шукають собі вчителів. І потерпають від того, що вчасно їх не знаходять.

С. К.: А-а, шукають? Ну, це якісь інтелектуальні лінощі, шукати вчителя. Це інтелектуальні лінощі.

Т. Ч.: Вони бояться стати автодидактами, тобто бояться такого становища, коли, мовляв, я цей шлях проходжу суто сам — з усім тим, що звідси випливає.

С. К.: Ну, я таких не знаю людей. Теоретично я це можу уявити, я вірю вам, якщо ви із цим стикалися, але... люди не люблять вчителів, не люблять вчительства. Та в цьому, зрештою, немає й потреби.

Т. Ч.: Он як? А відомі історичні форми стосунків учня і вчителя — вони вже відійшли в минуле?

С. К.: Це були середньовічні, дуже жорстокі форми. Розумієте, як? Що таке доба Просвітництва? Доба Просвітництва — це ж не просто пропаганда науки або пропаганда знання. Це поява парадигмального знання, тобто поява підручників. А підручники з'явилися дуже пізно. Ну, були там, звісно, «Начала» Евкліда, трактати Ньютона, але то не були підручники, їх все одно витлумачували професор або викладач. А підручники — це така особлива форма. Створити знання, яке може вміщатися в будь-яку голову, ось це — Просвітництво. Надати знанню такої форми, в якій воно може вміщатися у будь-якій людській голові. Так виникає парадигмальне знання, і

ось тоді виникають підручники. Взірцеві тексти. А раніше цього не було, і був один принцип: дій, як я.

Т. Ч.: Отам і вчитель.

С. К.: Там і вчитель, так: дій, як я. Але це минулі часи, звичайно. Минулі. Саме через це, як ви пам'ятаєте, Сократ іще сказав, що його завдання — не проголошувати мудрість, а діставати її з інших людей...

Отож, я можу повторити: вчителів у мене не було. Це якщо говорити про людей. А от якщо брати тексти, то Гегель — мій учитель. Це можна сказати. Інтелектуально, Гегель — мій учитель.

Т. Ч.: А що таке, на Ваш погляд, духовна наступність? Чи можна її вважати своєрідною формою учнівства? Чи тут має місце просто процес упізнання? От я бачу щось, і я розумію, що це — моє. І я тут-таки йду далі. Я бачу, чие це, і розумію, що це — моє. Це не наступність?

С. К.: Ні, ні, ні. Наступність відбувається через враження. От коли щось вас у когось вражає. Тоді воно стає матеріалом або поживою для вашого духовного горіння, для вашого духовного вогню.

Т. Ч.: І, на Вашу думку, така форма у сучасному світі теж відходить?

С. К.: Ні, ні, це не відходить. Для мене це лишається. Тексти є якісь, ідеї, які дають Вам змогу діяти далі й думати далі...

Тетяна Чайка — кандидат філософських наук, науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. Сковороди Національної академії наук України. Сфера наукових інтересів — історія давньоруської філософської думки, етика, юдаїка.
